

Tomáš Garrigue Masaryk
Alain Soubigou

Věnováno A.

Tomáš Garrigue

MASA

RYK

Vydala Premedia

Přeložila Helena Beguivinová

Alain Soubigou

„I nejlepšího práva
musí hájit lidé činní,
nemá-li zůstat na papíře.“

Tomáš Garrigue Masaryk, Světová revoluce

Alain Soubigou: Tomáš Garrigue Masaryk
Copyright © Librairie Arthème Fayard, 2002
Translation © Helena Beguivinová, 2004, 2026
Preface © Václav Havel, 2004
Design & Layout © Mr Meadow, 2026
ISBN 978-80-8242-483-9

Neuchopitelný Masaryk

O nenáviděné či naopak zbožňované osobnosti Tomáše Garrigua Masaryka toho bylo napsáno mnoho, ne vždy bez zaujatosti. Protože přispěl k rozpadu Rakouska-Uherska, bývá v zahraničí považován za nacionalistického vůdce, zatímco doma ho nacionalisté nenáviděli. V Československu i později v České republice ho někteří očerňovali jakožto levičáka, jiní naopak jako pravičáka. Filozofové, sociologové, teologové i politici se ohánějí jeho jménem, a přitom si nejsou jisti, zda mezi ně vůbec patřil. Upírá se mu víra, nebo se mu naopak vytýká příliš náboženské myšlení. Vyčítá se mu, že moc moralizoval, nebo že byl nemorální, že byl akademický myslitel, nebo naopak nonkonformista. A byl Slovák po otci, nebo Čech či snad Němec po matce? Je to konzervativce vězící v 19. století, nebo odvážný pokrokář, který se s radostí přiklonil k modernosti 20. století? Dodnes se k jeho osobnosti (když už ne k podstatě jeho názorů) v debatách jedni hlásí a druzí ji zavrhnou, i když obojí tak činí někdy spíše z neznalosti.

Pokud jde o jeho životopis, do něčeho tak odvážného se pustil jen málokdo. Za Masarykova života se všechny pokusy nevyhnutelně zvrhly v oslavné pajány nebo v nedokončené a bezvýhodné hromadění faktů. Za nacistické okupace a protektorátu bylo Masarykovo

jméno tabu, stejně jako později v letech 1948 až 1989. Archivy byly nepřístupné. Proto životopisné práce o Masarykovi prakticky neexistují.

Tvrdit o slavném člověku, že ho nelze nikam zařadit, je životopisecké klišé. V průběhu svého dlouhého života (1850—1937) se myslitel i muž činu Masaryk nevyhnutelně ocitl v nejrůznějších situacích a setkal s různou historickou problematikou. Proto někdy bývá v jeho životě zdůrazňována diskontinuita. Na konferenci pořádané v roce 1994 na pařížské École normale supérieure filozof Jean-François Lyotard právem zdůraznil, že životopisný přístup může být zajímavý, pouze když se snaží u daného člověka vysledovat přerыв mezi jeho bytím „o sobě“ a bytím „pro sebe“, zjistit rozdíl mezi tím, co v životě tvrdil, a tím, co dělal, najít v jeho údělu jednotu a zkoumat, nakolik se jeho osoba shoduje s jeho osobností. Právě o to nám zde půjde. Jediná podstatná otázka zní, zda byly život, názory a jednání tohoto „filozofa na trůně“ od začátku do konce — bez ohledu na nahodilost historických událostí — nějak logicky skloubené, pokud přímo netvořily jednotu. Na takové syntéze všechny dosavadní studie věnované Masarykovi ztroskotaly. Každé, i té nejpečlivější z nich, chybí nadhled potřebný k hledání spojitosti.

Naše kniha se v první řadě pokusí do rozboru Masarykova života navrátit trochu nezaujatosti a celkového pohledu. Chce být — po vzoru historika Charlese Seignobose — nezkreslující historickou prací. Nejsme-li zapojeni do českých ani československých debat a nemáme-li tu žádná příbuzenská pouta, není — překoná-li se jazyková bariéra — vůbec obtížnější se k tomuto tématu vyjádřit, naopak jsme jaksi méně napadnutelní. Nemáme zapotřebí vyznávat nějaké zvláštní názory, stačí držet se pravidel historické metody: přístupných pramenů, věrohodnosti těchto pramenů, zjišťování souvislostí, analýzy a syntézy. Druhým záměrem této knihy je obsáhnout — na rozdíl od dosud sepsaných pokusů o životopis — celý Masarykův život a zmínit se i o jeho potomcích. Některé z dosavadních prací uvádějí vynikající analýzy určitého desetiletí nebo určité problematiky z Masarykova života. Žádná se však nepustila do celkové interpretace. Cílem této knihy je předložit Masarykův životopis kompletní, když už ne zcela vyčerpávající. Pokud existuje v humanitních vědách od dob Descartsových nějaká francouzská specifičnost, je to právě přínos spočívající v jasném celkovém pohledu. Zkoumání života člověka tak charisma-

tického jako Masaryk sice vybízí ke skromnosti, avšak podaří-li se nám dnešní debaty o Masarykovi vyvést z fragmentárnosti hraničící se sektářstvím, zachováme této francouzské tradici věrnost.

Francouzskou tradici humanitních věd vyznačuje i snaha — a to je naším třetím záměrem — fakta nejen předkládat, nýbrž také nastolit určitou problematiku. Masarykův život a dílo jsou ovšem jistým problémem už samy o sobě. Masarykova originalita tkví v tom, že byl intelektuál i politik, přesněji řečeno filozof (ve vlastním smyslu slova) a prezident. V dějinách mohli skuteční filozofové jen velmi zřídka dlouhodobě zasahovat do historické a politické reality, tím méně do budování demokracie. Platon syrákúského tyrana Dionýsia ovlivnil jen nepatrně, Seneca na svého žáka Nerona moc pyšný nebyl, stejně jako Voltaire na pruského Fridricha II. nebo Diderot na Kateřinu Velikou. U Masaryka tedy nastalo cosi zcela nového: filozof-král byl vystaven zkoušce dějin. Základní, i když ne vždy takto pocítovanou otázkou je, zda existuje spojitost mezi Masarykem myslitelem (přibližně do roku 1914) a Masarykem politikem (nejpozději od roku 1918). Jinými slovy, zda nebyl Masaryk už plně politikem, když na pražské univerzitě v letech 1882 až 1914 učil filozofii, a také naopak, zda se vzdal veškerého filozofického myšlení, když v letech 1918 až 1935 zastával funkci prezidenta republiky. Otázkou je právě to, jak skloubil teorii a praxi.

Jak Masaryk v roce 1918, když založil Československo, dokázal prosadit demokracii v tak různorodé společnosti, jejíž politické složky vůči novému zřízení zastávaly velmi rozdílné postoje? Jde o otázku, jak přejít od slov k činům, jíž se zabýval po značnou část svého života i sám Masaryk. Historická problematika související s Masarykem se člení na tři období:

Před rokem 1914: Jak kritizovat rakousko-uherskou říši, a přitom nepřivodit její zánik a zachovat jí šanci na reformu?

Za první světové války: Jak přimět spojence k uznání nutnosti vzniku nové entity — Československa — v srdci Evropy za cenu zničení Rakouska-Uherska?

Po roce 1918: Jak prosadit demokracii?¹ Za dané situace to může vypadat paradoxně, zejména ve spojení se slovenskou a německou otázkou.

Důkaz toho, jak problematické bývá skloubení teorie a praxe, nacházíme v Masarykových poválečných úvahách o potřebě symbo-

liky *demokratického ceremoniálu*, jakkoli spojení obou těchto výrazů zní rozporuplně.

Úvahy v naší chronologicky uspořádané knize se soustřeďují na tři skupiny otázek:

- 1) Masaryk a začleňování různých skupin občanů (Němců, Slováků, žen, Židů) do demokratického procesu. Zde se projevuje podstata Masarykova emancipačního záměru;
- 2) Vztah mezi Masarykovým humanistickým filozofickým záměrem a jasnoživým pohledem na požadavky zachování rovnováhy ve střední Evropě. Zde se ukazuje, jak se masarykovské názory vyrovnávaly s mezinárodní politickou situací;
- 3) Vztah mezi Masarykovým nonkonformismem a nezbytností institucionálních základů demokracie. Tato problematika je osobnější a snaží se vymezit Masarykův vliv na oblast československé politiky a občanského citění.

Na tyto tři okruhy otázek vyvolaných Masarykovým působením ve funkci prezidenta se pokusí odpovědět čtvrtá část knihy, následující po nezbytné chronologické rekonstrukci Masarykova života. Kniha se opírá o rozsáhlé prameny shromažďované po deset let, z nichž pět jsem strávil v Praze, kde jsem pátral v archivech Masarykova ústavu AV ČR a Kanceláře prezidenta republiky na Pražském hradě. Tuto dokumentaci, která je od změn po roce 1989 do značné míry přístupná, jsem doplnil rovněž hledáním v jiných archivech či knihovnách, dokonce i v Rusku a v několika zemích střední Evropy. Výsledkem mého bádání byla doktorská práce v oboru historie sepsaná pod pozorným vedením profesora Bernarda Michela a obhájená v lednu 1999 na Sorbonně pod názvem „T. G. Masaryk, intelektuální a politický životopis“. Některé obtíže materiálního rázu byly odstraněny díky péči a laskavosti lidí, z nichž mnozí se stali mými přáteli. Nemohu je uvést jmenovitě všechny, ale srdečně tímto děkuji panu Jaroslavu Opatovi, statečnému signatáři Charty 77 a řediteli Masarykova ústavu v letech 1990 až 1998, kde jsem po několik let mohl bádát, panu Rudolfu Zahradníkovi, předsedovi Akademie věd, který mě podporoval, a to i finančně, panu Sergi Françoisovi z francouzského ministerstva zahraničních věcí, který mi poskytl dvě stipendia z programu Lavoisier, a pracovníkům historického oddělení École normale supérieure ve Fontenay-Saint-Cloud, kteří mě velice šlechetně na několik let uvol-

nili. Mezi mnoha osobami, které mi pro sepsání této knihy poskytly své rady, bych chtěl poděkovat zejména Antoniovi van den Beldovi (Utrecht), Eugènu Faucherovi (Nancy), Jevgeniji Firsovovi (Moskva), Kolomanu Gajanovi (Praha), Haroldu Gordonu Skillingovi (†, Toronto), Milanu Haunerovi (Madison, Wisc.), Miloši Havelkovi (Praha), Rolandu J. Hoffmannovi (Mnichov), Petru Horákovi (Brno), Luboru Jílkovi (Ženeva), Antonínu Klímkovi (Praha), Jiřímu Kovtunovi (Washington), Eduardu Kubů (Praha), Robertu Kvačkovi (Praha), Francesku Leoncinimu (Benátky), Lubomíru Novému (†, Brno), Akexandru Ortovi (Praha), Karlu Pichlíkovi (Praha), Jacquesu Rupnikovi (Paříž), Vojanu Rusovi (Ljubljana), Miloši Traplovi (Olomouc), Otto Urbanovi (†, Praha), Janu Zouharovi (Brno) a Josefu Zumrovi (Praha). V tomto poděkování nemohu opominout ani svou přítelkyni Justine.

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK

Tomáš Garrigue Masaryk s dcerou Olgou a vnuky,
v Topolčiankach 1926.

Pokus o portrét Tomáše Garrigua Masaryka v roce 1914

Intelektuální osobnost

V intelektuální rovině lze Masarykovo postavení shrnout slovy: stál stranou. Nezařadil se do žádného filozofického směru, naopak vytvořil syntézu z myšlenek Augusta Comta, Johna Stuarta Milla a Karla Havlíčka Borovského, přičemž dospěl k pojmu humanita, sice poněkud neurčitému, ale vše spojujícímu. Tento koncept mu umožnil spojit lokální s univerzálním, aktuální s věčností, české dějiny s obecnými lidskými dějinami. Přitom vytyčil cestu k teleologicky pojatému cíli: je jím demokracie a prostředky jsou konstitucionalismus a parlamentarismus. I ve vztahu k náboženství stojí Masaryk stranou. V roce 1880 sice vstoupil do evangelické církve, ale počínal si tak vlažně, že se z něj tato církev nikdy nesnažila dělat svého představitele. Nikdy v ní nezastával sebemenší funkci a bohoslužeb se účastnil jen výjimečně. Jeho náboženství bylo velice osobní. V metafyzickém hledání záruky smyslu jednání, když se dovolává „prozřetelnosti“, aniž se blíže snaží zjistit, co to vlastně znamená, se neurčitě inspiroje Pascalem. Třetím Masarykovým intelektuálním rysem je prahnutí po pravdě, které hraničí až s posedlostí. Jeho heslo Pravda zvítězí, přejaté od Jana

Husa, není ani tak náboženské jako morální: pravda, byť nepříjemná, je lepší než pohodlná, avšak iluzorní lež.

Pokud jde o Masarykův vztah k pravdě, jistý americký autor se domníval, že může zdůvodnit tvrzení dokazující pravý opak.¹ Zkoumal postoj Masarykových protivníků před rokem 1914 a zjistil, že Masaryk prý se s českou inteligencí značně rozcházel. Budiž. Dále však tento autor tvrdí, že kvůli Masarykovu opakovanému zavrhování školských analytických metod a časté „tautologičnosti“ jeho argumentů jím čeští intelektuálové včetně jeho přívrženců opovrhovali (*scorn*). Podle zmíněného autora přestali před rokem 1914 Masaryka v českých akademických kruzích brát vážně. Jeho odpůrci si nakonec všimli, že Masaryk velmi často překrucuje (*distorted*) fakta, aby posloužila jeho předem vytvořeným argumentům, tzn. že hájí pravdu jen tehdy, když se mu to hodí.

Tato nepublikovaná práce je bohužel velmi slabá. Je mylné tvrdit, že Masarykem jeho kolegové opovrhovali. Získal si pozornost značné části české intelektuální elity, a to do té míry, že ho nazývali „vůdce generací“. Blíže skutečnosti je spíš to, že některým lidem vadil, protože vyvolával námitky, jimž bylo těžké se vyhnout. Nejlepším dokladem toho je spor o Rukopisy. Pořádná práce o Masarykově vztahu k pravdě by si zasloužila širší probádání z filozofického hlediska. V Masarykových vztazích s historiky, zejména s Pekařem, se totiž ukázalo, že Masarykovi šlo o jiný stupeň pravdy, než je pozitivistická pravda historiků. Nebudeme se zde touto spíše filozofickou než historickou otázkou zabývat blíže, je nicméně zjevné, že Masaryk neměl na zacházení s fakty stejné požadavky jako historikové. Byl si této specifičnosti vědom a koncem života se jim za ni omluvil. To jeho práci o českých, evropských nebo i celosvětových dějinách neubírá nic na heuristické hodnotě.

Je tedy fakt, že v roce 1914 stál Masaryk stranou, ale nebyl v úplné izolaci. Měl totiž celou síť vztahů. Zatímco jeho vztahy s akademickými hodnostáři a s nejstaršími vysokoškolskými kolegy byly poněkud chladné, u mnoha svých žáků vzbuzoval obdiv, který časem hraničil až se zbožňováním. Jen málokterí z jeho studentů byli s to se vymanit z jeho charismatu a v klidu kritizovat jeho teoretické dílo. Uvedme z nich ty, kteří byli již před válkou jeho nejspolehlivějšími přívrženci: Hubert Gordon Schauer, Karel S. Sokol, František Drtina, František

Krejčí, Edvard Beneš, Josef Svatopluk Machar, Rastislav Štefánik, Vavro Šrobár, Augustin Ráth, Dušan Makovický, Pavol Blaho, Milan Hodža, Karel Velemínský, Jaroslav Werstadt, Adolf Černý, Karel Čapek, Josef Schieszl, Václav Bouček, Vasil Škrach, Albert Pražák, Emanuel Rádl, nepočítaje další, méně známé. Ti všichni se objevili v některé z již zmíněných epizod. Z této české a slovenské líhně později vzešlo mnoho vysokých činitelů poválečného Československa. Většina z nich byli jeho studenti, někteří však jen zprostředkovaně tím, že studovali jeho knihy, četli jeho články a účastnili se jeho četných veřejných přednášek. V roce 1910 se téměř všichni podíleli na sborníku k jeho šedesátinám.² Na sborníku se uvolil podílet i Francouz Ernest Denis, přestože osobně dával přednost straně mladočechů Karla Kramáře.

K jistým problémům došlo v souvislosti se sebevraždou jednoho z Masarykových studentů. Tato záležitost přesahuje pouhou smutnou událost v tom smyslu, že vyvolává zásadní otázky, které intelektuální a politický životopis nemůže pominout. Za přezkoumání stojí zejména to, jak tuto událost využili Masarykovi odpůrci. Masaryk totiž byl obviněn, že svého studenta k sebevraždě dohnal, aby po něm mohl dědit. Oč tedy šlo? Koncem sedmdesátých let chodil na Masarykovy přednášky ve Vídni Isidor Flesch, syn bohatého brněnského továrníka. Masaryk byl v té době soukromým docentem a dopisoval svou habilitační práci o sebevraždě zkoumané jakožto sociologický jev. Když byl Masaryk na podzim roku 1882 přeložen do Prahy, tento student se dal zapsat na německou pražskou univerzitu, aby mohl chodit dál na Masarykovy přednášky, které se mu ve Vídni tak líbily. Následujícího roku odjel tento notoricky melancholický mladík dokončit studia do Berlína. Brzy do Prahy dospěla zpráva o jeho sebevraždě. Masaryka by se to nijak netýkalo nebýt toho, že mladík v závěti vše odkázal svému někdejšímu profesorovi. Šlo o dědictví ve výši 124 000 rakouských zlatých.³ Fleschova rodina proti závěti protestovala, ale po dohodě s ní Masaryk dostal polovinu, tj. 62 000 zlatých. Tato suma představovala v roce 1927 částku 1 200 000 korun, což bylo značné jmění. V roce 1883 měl Masaryk roční plat 2 000 zlatých. Masaryk tyto nečekané peníze použil na splacení dluhů své mladé domácnosti a k zajištění slušné existence pro své staré rodiče, kteří se v roce 1884 mohli přestěhovat do Hustopečí. Peníze mu také umožnily, aby bratrovi, který v letech 1880 až 1890 pobýval v Hustopečích, pomohl zřídit tiskárnu. To, jak

tuto aféru prezentuje Jan Herben, není úplně přesné. Tvrdí, že Flesch spáchal sebevraždu krátce před Vánoci 1884.⁴ Jestliže Isidor Flesch zemřel v prosinci 1884, mohl Masaryk po urovnání s rodinou zemřelého svůj díl dědictví získat až v roce 1885. Za těchto okolností nemohl pomoci rodičům usadit se v Hustopečích nebo bratrovi Ludvíkovi zařídit se tam v roce 1884, pomohl jim teprve (a štědře) až ve druhé polovině osmdesátých let.⁵ Jaroslav Opat však přišel s jiným řešením: Flesch se prý zastřelil v prosinci 1883 a ne v prosinci 1884.⁶ H. Gordon Skilling o této epizodě nemluví. Zdeněk Nejedlý a Jakub Všecký jsou velmi vyhybaví.⁷ Za těchto okolností by býval mohl Masaryk opravdu pomoci své rodině v Hustopečích v roce 1884. To by ovšem také znamenalo, že k sebevraždě došlo pouze několik měsíců po odjezdu Isidora Flesche z Prahy. A právě blízkost dat Fleschova odjezdu a jeho sebevraždy podnítila spekulace o tom, že Masaryk přenáškami demoralizuje mládež. Ještě o čtvrt století později, 3. prosince 1907, přiměla připomínka těchto pomluv hraběte Vojtěcha Šternberka, poslance za křesťanskosociální stranu, k nenávisnému projevu v říšské radě: „[...] budeme se těšit, bude-li univerzita konečně osvobozena, ale ne od klerikalismu, nýbrž od zmatku a demoralizace, které zde profesor Masaryk bere v ochranu.“⁸

Mezi mnoha nenávisnými útoky proti Masarykovi, jimž byl vystaven po celou dobu svého aktivního života, byl tento obzvlášť nepříjemný, protože zpochybňoval jeho vztah ke studentům a protože ho podezříval z lakotné touhy po penězích. Avšak pokud jde o peníze, věci jsou jasné. Ze svého působení jako profesor Masaryk nikdy mnoho nezbohatl a jeho velmi specializované vysokoškolské knihy mu žádné jmění vynést nemohly. V lednu 1901 hodnotí rakouská policie jeho majetkové poměry jako průměrné: ve zprávě z 14. ledna 1901 ho uvádí jako „vlastníka jistého majetku“, čímž ho řadí doprostřed mezi kategorii „nemajetných“ a „bohatých“.⁹ Zde jsou příjmy v korunách, které Masaryk uvedl finančnímu úřadu před válkou:¹⁰

	PROFESORSKÝ PLAT	AUTORSKÁ PRÁVA	PŘÍJEM CELKEM
1908	11 646 k	1 334 k	12 980 k
1912	11 184 k	1 152 k	12 336 k

Částky jsou na profesora zcela běžné, příjmy z autorských práv představují zcela běžně pouze asi 10 % jeho ročního příjmu. Tvrzení, že Masaryk bažil po penězích, jak říkali jeho pravicoví odpůrci koncem 19. století i komunisté v padesátých letech 20. století, je pomluva. V roce 1884, když dostal neočekávané Fleschovo dědictví, nejprve zajistil slušný život svých blízkých, ale značné sumy věnoval i potřebným studentům.¹¹ Zbytek investoval do svého *Athenaea*. Za deset let celou tu sumu utratil buď na dobročinnost, nebo na intelektuální počiny a jen malý podíl použil k vylepšení velmi prostého živobytí své rodiny. Celá aféra s Fleschovým dědictvím je tedy jen další z mnoha pomluv zaměřených proti Masarykovi.

Psaní knih Masarykovi nevynášelo, jak jsme viděli, žádné velké jmění. Z vydavatelů mu zachovávali věrnost Jan Herben a Jan Laichter, kteří publikovali nejen jeho vědecká díla, nýbrž i různé pamflety provázející jeho jednotlivé zápasy. Jan Herben (1857—1936) řídil časopis *Čas*. Tento moravský vlastenec napodoboval Masaryka — svůj vzor — dokonce i v tom, že nosil bradku.¹² Jeho syn Ivan Herben Masarykovu památku udržoval i po druhé světové válce.¹³ Masaryk byl stálým návštěvníkem Herbenovy redakce *Času*. Chodíval tam každý den zejména v dobách protivenství, které byly v letech 1882 až 1914 tak časté, předat článek, probrat úvodník nebo prostě jen za přáteli. Druhý vydavatel, Jan Laichter (1858—1946), vydal téměř všechny Masarykovy knihy před rokem 1914. I jeho syn František Laichter s manželkou Marií se věnoval Masarykovi. Sepsal zejména bibliografii jeho článků.¹⁴ Masaryk měl své příznivce i v ženských klubech, v nichž uvedl mnoho přednášek, které bývaly poté vydávány tiskem.

V izolaci se tedy Masaryk ocitl v akademické rovině, a to zejména od doby, kdy se postupně přerušily jeho vztahy s Janem Gebauerem a Jaroslavem Golem v průběhu různých afér, v nichž ho odmítli následovat. Zůstalo mu však množství příznivců zarputile hájících jeho myšlenky nebo dokonce i jeho osobu, takže tvořili téměř jakousi sektu. V blízkém okolí spoléhal na svého moravského krajana Jana Herbeny, ale především na svou manželku Charlottu Masarykovou, která ho zcela nenápadně utvrzovala v jeho rozhodnutích a zbavovala ho části rodinných starostí. Sama byla členkou sociálnědemokratické strany a v letech 1905—1906 se aktivně angažovala za všeobecné volební právo. Zapojování manželů Masarykových do různých zápasů dost

zatěžovalo život rodiny. Děti ve škole zažívaly od svých spolužáků nejrůznější příkoří pokaždé, když se jejich otec pustil do nové aféry. Psychika dětí mohla být poznamenána velmi silnou otcovou osobností, i když všechna svědectví se shodují v tvrzení, že měl své děti velmi rád. Otcova angažovanost a jeho pobyty ve Vídni a v zahraničí znamenaly, že rodinný život byl nejspíš obětován. S pojmem oběti se opět vynořuje představa poslání, k níž se ještě později vrátíme.

Politická osobnost

V politice byl Masaryk člověkem, který překáží. Jeho cesta se postupně odchýlila od cesty staročechů, mladočechů, sociálních demokratů i národních socialistů. Nenáviděli ho antisemité i čeští a němečtí nacionalisté. Vídeňská vláda pozdržela jeho jmenování řádným profesorem až do roku 1897. Jeho politickou stranu tvořili pouze jeho přátelé a on sám. Jejimi poslanci byli až do roku 1911 jen Masaryk a Drtina. Po tomto roce zůstal jejím jediným zástupcem v říšské radě on sám.

Za své dvojí zvolení v roce 1891 a 1907 vděčil spíše přátelům než osobnímu působení ve volebním obvodu. V roce 1891 ho klatovský advokát Karel Hostaš (1854—1934) přesvědčil, aby se přijel představit do jihočeského volebního obvodu Domažlice-Klatovy-Písek. Ještě než byl v roce 1903 Hostaš zvolen starostou Klatov (jímž byl do r. 1919), založil v roce 1882 městské muzeum přesně v duchu morálního a kulturního působení politické strany, jak je hlásal Masaryk. 11. března 1929 mu Masaryk poslal blahopřejný telegram k pětasedmdesátým narozeninám. Dodává v něm: „Vzpomínám na naši spolupráci v mých politických začátcích. Na znamení starého přátelství, T. G. Masaryk.“¹⁵ Podobně v roce 1907 a opět v roce 1911 se o Masaryka ucházelo valašské pokrokové hnutí, které ho chtělo za kandidáta. Na začátku jara 1907 byl doktor Jan Kraicz z Valašského Meziříčí, osobní Masarykův přítel a již od roku 1900 člen lidové strany, pověřen, aby ho kontaktoval.¹⁶ Masaryk odpověděl: „Kandiduji tedy, ale nenamáhejte se příliš. Bude — bude, nebude — nebude.“¹⁷ Masarykova uvolněnost, s níž v obou těchto případech přistupoval k politické angažovanosti, nevycházela z nezodpovědnosti, nýbrž z představy, že v politice nejde o lokální zájmy, ale o vyšší ideály. Proto byl v roce 1814 poslancem velmi nezávislým jak na svých voličích, tak na politických stranách.

V roce 1902 František Drtina sepsal většinu programu české lidové strany, což byl oficiální název strany realistů. Části zaměřené proti alkoholismu nebo i na přísnější morálku rozhodně nebyly demagogické. Přesto konzervativní či katolické strany program obviňovaly z morálního laxismu. V tomto ohledu Masaryk rád říkal: „Strávil jsem celý čas bojem proti lidem, kteří nevěděli, co říkám.“ Program se zaměřoval také na všeobecné volební právo, což se částečně splnilo zavedením všeobecného hlasovacího práva pro muže zákonem z 30. ledna 1907. Protože tak tato část programu ztratila zčásti smysl a protože abstinence lidi nepřitahovala, druhý program realistické strany vydaný v roce 1912 byl méně dogmatický a více metodologický. Vedle požadavku zcela všeobecného volebního práva rozšířeného i na ženy se zaměřuje zejména na metodu, která byla naprostým protikladem praxe zavedené vídeňskou vládou nebo i na pražské radnici, kterou měli v rukách Češi. Proti lži a úplatkářství totiž Masaryk zavedl heslo, které se proslavilo: „Nebát se a nekrást“. Poprvé zaznělo 11. dubna 1913 na mítinku v pražském hostinci u Helmů. Městští radní Masaryka dali zažalovat. Řízení však bylo přerušeno vypuknutím války.

Masaryk byl tedy politicky osamocen, ale u veřejnosti se těšil takové pověsti čestného člověka, že navzdory zášti, již v některých kruzích vzbuzoval, se začaly objevovat sympatie pro jeho odvahu. Není příliš známo, že v roce 1908 fejetonista Hugo Vavris — což byl pseudonym budoucího diplomata Huga Vavřečky (1880—1952) — „v roce 1908 v *Lidových novinách* otiskl povídku situovanou ve fantazii do roku 1930 s tím, že Češi konečně povstali proti Rakousku a vyhlásili republiku nazvanou spojené země československé a jejím prezidentem zvolili věkem už nachýleného starce, profesora Masaryka.“¹⁸ Čistě satirická fantazie... Výzkum veřejného mínění provedený v roce 1912 u čtenářů *Lidových novin* ukázal, že v hypotetickém případě, že by v Čechách vznikla republika, se většina Čechů shodovala na tom, že prezidentem by měl být Masaryk.¹⁹ Byl snad tento paradox politika osamoceného, avšak respektovaného, předznamenáním budoucnosti? Nesmíme ho přeceňovat, vždyť hypotéza o založení republiky nebyla v roce 1914 vůbec aktuální, neboť loajalita k císaři Františku Josefovi byla velická.

Osobnost ve vztahu k zahraničí

Za hranicemi mohl Masaryk, kromě již zmíněných Slováků, počítat se svými četnými přáteli ve Spojených státech. Nešlo ani tak o známé jeho ženy, která svou vlast opustila už příliš dávno, jako spíš o Američany, s nimiž se setkal během svých přednáškových turné, jež uspořádali v roce 1902 Charles Crane a v roce 1907 svobodomyšlní liberálové. Krajanské společenství ho dobře znalo, neboť proti němu nebylo zaujaté. Ve Velké Británii Henry Wickham Steed a Robert W. Seton-Watson sledovali Masarykovo působení se sympatiemi už od doby, kdy znovu získal poslanecké křeslo v roce 1907.

Henry Wickham Steed (1871—1956) byl známý anglický novinář. Jako zahraniční dopisovatel *Timesů* měl příležitost navštívit a analyzovat Rakousko-Uhersko. Ze všech těchto analýz vytvořil syntézu nazvanou *The Habsburg Monarchy* (Constable and Company, Ltd., Londýn), kterou vydal v roce 1919. Téhož roku se stal šéfredaktorem *Timesů*, tedy člověkem, jehož mínění mělo v Londýně svou váhu. Robert W. Seton-Watson (1879—1951) se zajímal o střední Evropu od začátku svých univerzitních studií. Byl silně poznamenán svými skotskými kořeny — psával pod pseudonymem *Scotus Viator* — a domníval se, že spojení Anglie se Skotskem by mohlo být vzorem pro malé evropské národy. Chtěl také hájit „neoblíbené nebo opomíjené kauzy“.²⁰ K otázce rakousko-uherské říše se dostal, když připravoval studii o Slovensku. Seznámil se s Milanem Hodžou a se Svetozárem Hurbanem Vajanským a pobouřila ho maďarská politika vůči Slovensku. Začal psát články pro britský tisk, zejména pro *Spectator's*, jehož se stal pravidelným dopisovatelem. V roce 1907 Seton-Watson vydal své první knižní dílo *The future of Austria-Hungary*, kde se nicméně k otázce říše vyjadřoval dost zdrženlivě. Domníval se totiž, že z geostrategického hlediska je Rakousko-Uhersko osou rovnováhy evropských mocností. Velmi ostře však Seton-Watson vystoupil proti uherské národnostní politice. Ve své druhé knize *Racial Problems in Hungary* (1908) analyzoval maďarský útlak Slováků. Wickham Steed a Seton-Watson se při návštěvě říšské rady ve Vídni setkali s Masarykem v roce 1907, kdy byl zvolen poslancem. Zdá se však, že na oba Brity tehdy Masaryk žádný zvláštní dojem neudělal. Zejména Seton-Watson, blízký slovenským katolíkům, jako byl Hlinka,

k Masarykovi neměl důvěru. O Masaryka se začali zajímat v letech 1908–1910, kdy se s ním spřátelili a začali sympatizovat i s českou věcí. Oba totiž byli přítomni záhřebskému procesu a zajímali se pak o Friedjungovu aféru. To pro ně představovalo rozhodující obrat. Měli příležitost Masaryka lépe poznat a vidět ho v akci. Seton-Watson ve svých pamětech líčí, jak si ho navzdory počátečním pochybnostem získalo Masarykovo impozantní vystupování v obou těchto aférách a jeho názory.²¹ Navíc když Wickham Steed a Seton-Watson viděli nespravedlnost těchto procesů a slyšeli Masarykovy argumenty, snadno, jak sami tvrdili, dospěli k přesvědčení, že rakousko-uherskou monarchii nelze reformovat a že bude třeba najít nějaké jiné řešení.²² V předválečných letech se tedy Seton-Watson a Wickham Steed s Masarykem spřátelili a sdíleli jeho pohled na českou otázku a na budoucnost rakousko-uherské říše. Mnoho času strávili v rozhovorech s Masarykem a ve Velké Británii pak dále šířili jeho názory příznivé rakousko-uherským Slovanům. Robert Pynsent však správně upozorňuje, že v druhém desetiletí 20. století představovali Seton-Watson a Wickham Steed ve Velké Británii výjimku a že tam převládala neznalost, jakou se vyznačoval například Chamberlain.²³ Masarykova proslulost ve Spojených státech a ve Velké Británii, kde vyšly překlady některých jeho knih, se omezovala jen na intelektuály a na krajany.

Ve Francii sledovali Masarykovo působení s podobnými sympatiemi Louis Leger, který učil na Sorbonně a v Collège de France, a do jisté míry i Ernest Denis. V *Revue internationale de sociologie* Masaryk uveřejnil v roce 1898 článek nazvaný „Vědecká a filozofická krize současného marxismu“. Šlo o překlad článku vydaného v *Naší době*, opírajícího se o jeho knihu *Otázka sociální*, která vyšla téhož roku. Ve Francii však nijak známý nebyl. V Německu vydal několik knih, například o sebevraždě, o základech konkrétní logiky, o procesu katechetů, o Rusku a Evropě. V roce 1910 tam rovněž uspořádal přednáškové turné, zejména v Berlíně. V obou těchto zemích ho však lidé až na pár intelektuálů moc neznali.

Nejvíce sluchu mu dopřávali Slované. V katolickém Polsku pod ruskou nadvládou měl poměrně málo přátel. Zato v Rusku měl hodně přátel mezi inteligencí v liberálních kruzích. Na Balkáně jeho popularitu šířili jeho bývalí žáci a stvrdily ji i jeho intervence v posledních

předválečných letech. Jeho díla tam byla překládána a čtena, měl tam své dynamické příznivce. V geografickém rozložení jeho vztahů se tak rýsovaly některé tendence budoucích let.